

РОЗДІЛ І

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351/354-349.6

Биркович Т. І.,

доктор наук з державного управління, професор,
зав. кафедри державного управління і права
Київського університету культури

Биркович В.І.,

к.держ.упр., доцент кафедри менеджменту
туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТУ

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті досліджено питання впливу сучасних соціально-економічних процесів на формування механізмів державного управління використання і охорони навколишнього природного середовища, зокрема встановлено чинники забезпечення еколого-економічної безпеки держави і регіонів, визначено поняття еколого-економічного механізму забезпечення безпеки в рамках локальної території на засадах системного та регіонального підходів, класифіковано важелі регулювання якості навколишнього середовища, досліджено економічні заходи досягнення природоохоронних цілей, запропоновано зміни підходу до формування фінансово-кредитного механізму природокористування.

Ключові слова: державне управління, фінансовий механізм, охорона навколишнього природного середовища.

Byrkovych T.I.,

PhD in Public Administration, Professor,
Head of Department of Public Administration and Law
Kiev University of Culture

Byrkovych V.I.,

PhD in Public Administration, associate Professor
Department of Tourism Management and Hotel Restaurant Business
Uzhgorod Trade and Economic Institute KNTU

THE FORMATION OF FINANCIAL MECHANISM IN PUBLIC ADMINISTRATION OF ENVIRONMENTAL USE AND PROTECTION

Summery. The article explored the impact of modern social and economic processes in the formation mechanisms of state control of use and protection of the environment, particularly

established factors ensuring the environmental and economic security of the state and regions, defined the concept of ecological-economic mechanism of security within the local area based on systematic and regional approaches, instruments classified as environmental regulation, studied economic measures achieve environmental objectives proposed changes approach to the formation of financial and credit mechanism of nature.

The specifics of the current situation is that environmental issues accumulating for decades now need to solve in completely different political and economic conditions. In this context it is extremely important ecological and economical research of transformation processes, scientific substantiation of the strategy of environmental policy, the development of theoretical and methodological foundations of regional ecological security systems and more.

The peculiarity of the economic development of the modern state is a focus on close link between economic prosperity and environmental security. This problem defines fundamentally new conditions of life of every person, which should be based on the principles of sustainable ecological and economic development and the practical recommendations of environmental management and conservation of the environment.

In order to create integrated financial and credit mechanism of nature management in our country with minimal material, financial and human resources based on the providing the most favorable economic conditions for environmental protection and energy saving activities of enterprises it is necessary to solve following tasks: to increase the role of the budgets of different levels in funding conservation programs and activities; to improve systems of state budgets environmental funds; to create a systems of environmental taxes and insurance; delineate the sources of funding for protection, restoration and conservation of natural resources and environment between the own funds of enterprises and centralized sources, to ensure reliability and sufficiency of sources in market conditions of economy; to activate credit mechanism in environment.

Key words: public administration, financial mechanism, protection of the environment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток політичних та соціально-економічних процесів в Україні, становлення ринкових відносин, більш виразний прояв європейського вектору її зовнішньої політики, необхідність виконання вимог міжнародних актів, до яких приєдналась наша держава, ставлять на порядок денний питання активізації національної політики у сфері екологічної безпеки. Важливо і те, що в сучасних умовах якість доквілля відіграє все більш вагому роль як фактор забезпечення конкурентоспроможності економіки України на світовому ринку.

Специфіка сьогоденної ситуації полягає в тому, що накопичувані десятиліттями екологічні проблеми тепер треба вирішувати в зовсім інших політичних та економічних умовах. У зв'язку з цим надзвичайно актуальними є еколого-економічні дослідження трансформаційних процесів, наукове обґрунтування стратегії екологічної політики, розробка теоретико-методичних основ формування регіональних систем екологічної безпеки тощо.

Особливістю господарського розвитку сучасних держав є орієнтація на тісний зв'язок між економічним добробутом та екологічною безпекою. Дана проблема визначає принципово нові умови забезпечення життєдіяльності

кожної людини, які мають базуватися на засадах сталого еколого-економічного розвитку та практичних рекомендаціях раціонального природокористування і збереження навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми досягнення та підтримання стану екологічної безпеки як одного з аспектів загальної теорії та практики державного управління були предметом наукових досліджень А. Залєвської-Шишак, Т. Іванової, В. Богдановича, М. Кисельова, О. Матвійчук, Н. Нижник, Ю. Пахомова, О. Стегнія, С. Шостак, О. Якимчук.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, у яких розглядаються актуальні питання охорони навколишнього природного середовища, переконує в тому, що при їх певній розробленості, ще недостатньо уваги приділяється питанням фінансового забезпечення використання і охорони навколишнього природного середовища.

Постановка задачі: дослідити формування фінансового механізму державного управління використання і охорони навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення еколого-економічної безпеки, пізнання і використання об'єктивних інтегральних законів взаємодії суспільства і природи на всіх рівнях її організації припускають необхідність формування певного механізму державного управління, що сприяє економічному росту при одночасному зниженні техногенного навантаження на навколишнє середовище.

Реалізація можливостей щодо забезпечення еколого-економічної безпеки держави і регіонів перебуває під впливом цілої гами чинників: економічних, політичних, психологічних, науково-технічних, соціальних тощо.

Складовою ланкою механізму державного управління забезпечення економічної безпеки повинен бути і господарський механізм, тобто сукупність тих засобів, за допомогою яких можна досягти поставленої мети. Він включає правові акти, що регламентують господарську діяльність, а також сукупність умов, стимулів, спонукальних мотивів, об'єктивно існуючих в економіці і регулюючих поведінку основних економічних агентів. Господарський механізм визначає, яким чином використовуються наявні можливості; він є формою прояву об'єктивних економічних законів, способом господарювання. Таким чином, господарський механізм являє собою свідомо розроблений інструментарій управління.

Визначивши цілі, засоби їх досягнення і механізм державного управління забезпечення еколого-економічної безпеки, відповідні органи здійснюють процес безпосереднього управління даним процесом. Модель безпечного сталого розвитку регіональної системи в режимі економічного зростання та збереження відтворювальної основи забезпечується

відтворенням природних ресурсів, економічного і трудового потенціалів, а також необхідним обсягом капіталу, що призводить їх в рух наявністю адекватних їм економічних механізмів регулювання, з урахуванням яких в тактичному плані досягається динамічна рівновага між елементами системи і формується їх рівноважна динаміка в стратегічній перспективі.

Еколого-економічний механізм забезпечення безпеки в рамках локальної території поєднує системний та регіональний підходи, що передбачає застосування сукупності регулятивних заходів (економіко-правових, організаційних, соціально-демографічних), які впливають одночасно на ситуації в сфері економіки, соціальних відносин, природокористування, погоджує і реалізує інтереси держави та регіонів створенням інститутів управління (органів), здатних вирішувати завдання регіональної політики, формуванням її фінансового механізму.

Систему заходів щодо запобігання порушень параметрів екологічної безпеки можна розглядати з точки зору організаційно-правового, адміністративного, економічного, фінансового, технологічного, суспільного підходів, які розглядаються за різними напрямками багатьма авторами [1], [3], [4], [5], [6] та ін. У цілому, організаційно-правове забезпечення еколого-економічної безпеки в регіоні включає: екологізацію законодавчої бази; реалізацію екологічного права; екологічну стандартизацію виробництва і будь-якого впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, контроль за виконанням стандартів; проведення екологічної експертизи, екологічного аудиту; оцінку впливу виробництва на навколишнє середовище; моніторинг параметрів впливу на навколишнє середовище господарської діяльності людини.

Який би не був масштаб завдання щодо забезпечення еколого-економічної безпеки, її рішення припускає вплив на конкретні підприємства, організації, соціальні групи, види діяльності. Важливе значення при цьому мають заходи з екологічного моніторингу, контролю, інспекції, аудиту, з встановлення очисного обладнання та створення очисних споруд. Однак для досягнення масштабних результатів, які відповідають значимості та складності завдань забезпечення екологічної безпеки, необхідні більш глибокі акції, що перетворюють підприємства та види діяльності.

Екологізація економічного розвитку на сучасному етапі передбачає науково-обґрунтоване поєднання дії важелів прямого регулювання охорони навколишнього середовища і важелів економічного стимулювання, класифікація яких наводиться в табл. 1.

За допомогою одного тільки державного регулювання практично в жодній країні не вдалося досягти намічених цілей щодо поліпшення якості навколишнього середовища. Крім того, виявилася низька ефективність такого роду важелів і їх негативний вплив на економічне зростання національної економіки.

Таблиця 1.

Класифікація важелів регулювання якості навколишнього середовища

Елементи економічного механізму	Важелі державного регулювання
1. Платне природокористування 2. Штрафні санкції. 3. Екологічне страхування. 4. Встановлення податкових пільг підприємствам при впровадженні маловідходних і безвідходних технологій. 5. Встановлення підвищених норм амортизації природоохоронних виробничих фондів 6. Застосування пільгового кредитування підприємств, що ефективно здійснюють охорону навколишнього середовища	1. Ліцензування. 2. Установлення лімітів природокористування 3. Еколого-економічна експертиза природоохоронних проектів 4. Досконалення законодавства 5. Екологічне виховання і освіта. 6. Створення екологічних фондів і контроль за їх цільовим використанням.

Поліпшити якість природного середовища на відносно невеликій території, де стабільно спостерігається підвищений рівень забруднення, можливо економічними методами. Економічні заходи передбачають створення сприятливих умов для досягнення природоохоронних цілей, забезпечують певну свободу у прийнятті рішень, стимулюють застосування екологічно чистих технологій і дозволяють знизити екологічні витрати. Для великих територій, де стабільно протягом тривалого часу спостерігаються підвищені рівні забруднення, потрібно прийняття комплекс природоохоронних, економічних та інших заходів. При цьому підтримуються довготривалі стратегічні рішення з оцінкою найбільш вигідних можливих з еколого-економічної точки зору інвестицій для перспективного розвитку території на строк до декількох років [1].

На сучасному етапі економічного розвитку успішне рішення проблем, пов'язаних із забезпеченням еколого-економічної безпеки соціально-економічного розвитку регіонів, в значній мірі залежить від форм і методів фінансування і кредитування природоохоронних витрат, розрахунків між природокористувачами і державою, нормуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів, стимулюванням раціонального природокористування, тобто від функціонування фінансово-кредитного механізму як складової господарського механізму управління природокористуванням.

Перехід до ринкової економіки зажадав зміни підходу до формування фінансово-кредитного механізму природокористування. Оскільки неодмінною умовою функціонування ринку є взаємодія попиту та пропозиції сфери

виробництва, розподілу, обміну та споживання, природні ресурси і природне середовище в цілому також повинні бути включені в систему товарно-грошових відносин. На даний момент часу досліджено як загальні проблеми фінансово-кредитного механізму, так і особливості його функціонування в різних галузях і сферах народного господарства. Проте, даний механізм недостатньо пристосований для цілей управління природоохоронною діяльністю. Для всіх підприємств платежі за забруднення навколишнього середовища та використання природних ресурсів сприймаються як додатковий податок і не стимулюють підприємство здійснювати витрати на природоохоронну діяльність. Дослідження фінансових та інформаційних потоків системи фінансування природокористування, фінансових відносин між суб'єктами господарювання є передумовою для розробки основних напрямів впливу фінансів на природокористування і охорону навколишнього середовища, і, отже, на забезпечення еколого-економічної безпеки.

Даний механізм повинен являти собою комплекс різних фінансово-кредитних важелів, тісно пов'язаних між собою та спрямованих на стимулювання підприємств у проведенні ресурсозберігаючих і природоохоронних заходів. До числа цих важелів можуть бути віднесені пільгова податкова і кредитна політика, платежі за користування природними ресурсами і за забруднення навколишнього середовища, вдосконалення ціноутворення на продукцію природоємкості галузей і екологічно чисту продукцію і технології, а також ряд інших важелів, які можуть функціонувати в умовах ринку.

Підвищення ролі бюджетів різних рівнів у фінансуванні природоохоронних програм і заходів є важливим завданням створення цілісного фінансово-кредитного механізму природокористування спрямованого на оздоровлення екологічної обстановки в нашій країні з мінімальними витратами матеріальних, фінансових і трудових ресурсів на основі забезпечення максимально сприятливих економічних умов для природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності підприємств. Зараз платежі за природокористування становлять незначну частку в доходах бюджетів будь-якого рівня. Тим самим, в певній мірі заохочується природоексплуатуюча діяльність підприємств. У той же час, екологічна напруженість, що підвищується при невеликих надходженнях від використання природних ресурсів, може свідчити про зростання тіньової економіки. Відчутний екологічний ефект може бути отримано при поєднанні заходів екологічної політики з фінансовими важелями. На місцевих рівнях слід відпрацювати чіткий механізм зіставлення доходної та видаткової частин бюджету, оскільки там залишається більша частина надходжень до бюджету за рахунок платежів у сфері природокористування та охорони природи. Тільки в цих умовах кожен суб'єкт зможе самостійно і обґрунтовано формувати свій бюджет, виходячи з планованих доходів, і визначати пріоритетні напрями та розміри витрат бюджетних коштів на природоохоронні заходи на підвідомчій території [6].

Законодавством України також передбачено, що крім закріплених і регульованих доходів, з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого рівня можуть надходити дотації, субсидії, які передбачають і цільове інвестування природоохоронної діяльності.

Підвищення самостійності та відповідальності регіональних органів влади за здійснення природоохоронних заходів і програм буде сприяти прийняттю нормативного акта, що фіксує мінімальну частку витрат бюджету, спрямованих на фінансування природоохоронної діяльності, а також виділення суми цих витрат окремим рядком у бюджеті.

Дрібні і середні підприємства мають обмежені можливості доступу до бюджету всіх рівнів і частіше за все знаходяться в залежності від власної підприємницької діяльності у вирішенні екологічних проблем, що є стимулом у використанні власних резервів. Однією з причин, яка значно знижує ефективність бюджетної екологічної політики є відсутність обґрунтованих і офіційно затверджених критеріїв віднесення програм і заходів до екологічних.

На нашу думку, класифікація витрат на охорону навколишнього середовища повинна бути чітко визначена законодавством. Законодавство України передбачає плату не тільки за забруднення навколишнього природного середовища, а й за використання природних ресурсів. Платежі перераховують у місцевий бюджет (міста чи району), до фондів відтворення та охорони природних ресурсів. У зв'язку з цим викликає особливий інтерес інформація про природноресурсну частку податків у місцевих бюджетах.

Пошук ефективного механізму регулювання місцевих бюджетів з метою зміцнення їх доходної бази передбачає необхідність осмислення низки проблем міжбюджетних відносин, соціально-економічного розвитку країни в цілому та окремих її регіонів. Недоліки у міжбюджетних відносинах між державними і регіональними органами влади самим безпосереднім чином проєктуються на рівень: регіональні органи влади - органи місцевого самоврядування.

Таким чином, необхідна система економічних, організаційних, правових заходів, спрямованих на зміцнення доходної бази місцевих бюджетів, забезпечення більшої самостійності муніципальних утворень, надання можливості визначального впливу місцевих бюджетів на соціально-економічні та екологічні процеси території.

Нині податкова система України зосереджена, перш за все, на стягуванні податків з населення, з прибутку, доданої вартості тощо. Плата за природокористування становить у кращому разі лише кілька відсотків від дохідної частини бюджету. Тим самим певною мірою заохочується природоексплуатуюча діяльність підприємств. У той же час екологічна напруженість, що підвищується в останні роки при невеликих надходженнях від використання природних ресурсів може свідчити про зростання тіньової економіки.

Відсутність механізму цільового витрачання коштів, зарахованих до місцевого бюджету у вигляді платежів за користування природними ресурсами, не дозволяє провести зіставлення доходної та видаткової частин бюджету та

ускладнює визначення пріоритетних напрямів на проведення природоохоронних заходів на підвідомчій території. Таким чином, підвищенню самостійності та відповідальності місцевих бюджетів в області здійснення природоохоронних заходів і програм буде сприяти прийняття нормативного акта, що фіксує мінімальну частку витрат бюджету, спрямованих на фінансування природоохоронної діяльності, а також розробка чіткого механізму надходження і витрачання коштів на вирішення екологічних проблем. Підвищення частки оподаткування природних ресурсів у структурі бюджетних доходів при відповідному зниженні частки податків на доходи юридичних і фізичних осіб, податку на додану вартість сприяло б переходу на природозберігаючий тип господарського розвитку. Проте можливості такого перерозподілу обмежуються необхідністю зосередити більшу частину надходжень від оподаткування природних ресурсів у бюджетах суб'єктів і місцевих бюджетах.

Слід зазначити, що в розвинених країнах, стурбованих станом навколишнього середовища, поступово склалася певна пропорція в співвідношенні фінансування екологічних програм і заходів на державному і регіональному рівнях. У Японії, наприклад, таке фінансування на державному рівні становить 2-3% від видаткової частини бюджету, а на рівні префектур 5-6%. В інших країнах таке співвідношення виглядає інакше, але і вони фінансують сферу охорони навколишнього середовища. Це і є основа державної бюджетної екологічної політики. У нашій країні необхідно усунути залишковий принцип фінансування природоохоронної діяльності. Оскільки найближчим часом не можна розраховувати на великі іноземні інвестиції і на серйозні зрушення в банківській політиці, слід посилити роль бюджету за рахунок ефекту від відновлення оборотного капіталу. Формується механізм господарювання, розширює межі прибуткових вкладень у збереження природних ресурсів із зростанням їх дефіцитності.

Ефективним важелем, що впливає на характер виробництва, стимулюючим екологічно чисті технології, в економічно розвинених країнах є податки, які стягуються за виробництво певного виду продукції, що створює забруднення в момент виробництва, споживання або вибуття з експлуатації.

Такі податки стягуються за виробництво мастильних матеріалів (Франція, Фінляндія, Німеччина, Італія, Норвегія), палива, що містить сірку (Нідерланди, Норвегія), добрив (Норвегія, Швеція), ртутних і кадмієвих батарей (Норвегія, Швеція), продуктів «кормовиробничої» хімії (США). Ці види платежів і податків призначені для зміни відносних цін товарів і для фінансування систем збору і переробки відходів [2].

Таким чином, проблема платежів за виробництво екологічно небезпечної продукції і диференціація податків переростають у проблему так званих «екологічних податків», тобто значної зміни фіскальної системи з урахуванням рішення задач навколишнього середовища. Ця проблема, в свою чергу, перетворюється на таку, не менш важливу проблему, як бюджетна стабільність

при зміні структури податкових надходжень - введення нових екологічних податків при компенсуючому зменшенні існуючих. Цей підхід зараз застосовується у Швеції в контексті загальної податкової реформи, а також в Росії. Екологічні податки роблять вартість продукції більш адекватною по відношенню до витрат, у тому числі природних ресурсів, і збитку, що наноситься навколишньому середовищу. За допомогою податків держава впливає на ціни товарів, а ринкові механізми впливають на поведінку виробника та споживача, на попит і пропозицію продукції в залежності від ступеня її екологічності тощо. Податкова політика держави повинна включати:

- пільгове оподаткування та звільнення від сплати податків (Позитивне стимулювання);
- спеціальне оподаткування екологічно шкідливої продукції (Негативне стимулювання).

Податкові пільги повинні надаватися державним та приватним підприємствам і організаціям, які виробляють природоохоронне обладнання, екологічно чисті матеріали, а також здійснюють екологічні послуги. Підвищені податки повинні використовуватися при обкладанні екологічно небезпечної продукції.

У зв'язку зі значним підвищенням ролі екологічних податків пропонується встановити два нових види спеціальних податків: податок на продукцію, вироблену з використанням екологічно небезпечних технологій і податок на продукцію, потенційно небезпечну в споживанні, зберіганні і похованні. Спеціальні екологічні податки повинні встановлюватися на конкретні технології, види продукції, виробництво яких має бути обмежено, а також у тих випадках, коли утилізація відходів виробництва вимагає значних витрат. Разом з цим податкові пільги повинні застосовуватися в якості позитивної мотивації для підприємств, виробляють продукцію, що відповідає екологічним стандартам. Перехід в перспективі до системи оподаткування, відповідної умовам і завданням сталого економічного розвитку всіх рівнів бюджетної системи України є стратегічною лінією пропонованих заходів щодо вдосконалення податкової системи.

Забезпечення своєчасності і повноти збору зазначених коштів, збільшення їх обсягу та подальшого цільового використання буде сприяти наданню платежів за скиди, викиди забруднюючих речовин, захоронення відходів та інші види шкідливого впливу правового статусу податку або обов'язкового збору.

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що проблема державного управління фінансовим забезпеченням безпечного сталого розвитку є однією з найважливіших, оскільки ніяка мета не може бути досягнута без відповідного матеріального забезпечення.

Метою створення цілісного фінансово-кредитного механізму природокористування є оздоровлення екологічної обстановки в нашій країні з мінімальними витратами матеріальних, фінансових і трудових ресурсів на

основі забезпечення максимально сприятливих економічних умов для природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності підприємств.

Для реалізації цієї мети необхідно вирішення наступних завдань:

- 1) підвищення ролі бюджетів різних рівнів у фінансуванні природоохоронних програм і заходів;
- 2) вдосконалення системи державних позабюджетних екологічних фондів;
- 3) створення системи екологічного оподаткування і страхування;
- 4) розмежування джерел фінансування заходів з охорони, відтворення та збереження природних ресурсів і навколишнього середовища між власними коштами підприємств і централізованими джерелами, забезпечення надійності і достатності цих джерел в ринкових умовах господарювання;
- 5) активізація кредитного механізму в галузі природокористування.

Використані джерела інформації:

1. Іванова Т.В. Сутність механізму державного регулювання природокористування та охорони довкілля / Т.В. Іванова // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №11. – С. 29-31.
2. Шостак С.В. Зарубіжний досвід державного регулювання природокористування й охорони навколишнього природного середовища / С.В. Шостак // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2011. - №2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_du/2011_2/files/DU211_16.pdf
3. Залєвська-Шишак А. Д. Основні напрями державного регулювання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні / А. Д. Залєвська-Шишак // Економіка. – 2014. - №24. – С. 46-54.
4. Матвійчук О. В. Державне регулювання ефективності використання природних ресурсів / О.В. Матвійчук // Ефективна економіка . – 2015. - №10. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4443>
5. Хвесик М. Сталий розвиток України : проблеми та перспективи / М. Хвесик // Економіст. - 2011. - №4. - С. 8-9.
6. Дідик В.Г. Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні: порівняльно-правове дослідження // За заг. ред. к.е.н. Дідика В.Г.-К.: 2007. –579с.

References:

1. Ivanova T.V (2010), “The essence of state regulation of Natural Resources and Environment”, Investytsii: praktyka ta dosvid, vol.11, pp. 29-31.
2. Shostak S.V. (2011), “Foreign experience of state regulation of Natural Resources and Environmental Protection”, Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia, vol. 2, available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Dtr_du/2011_2/files/DU211_16.pdf
3. Zalievs'ka-Shyshak A. D. (2014), “The main directions of state regulation of the environment and natural resources in Ukraine”, Ekonomika, vol. 24, pp. 46-54.
4. Matvijchuk O. V. (2015), “State regulation of natural resource efficiency”, Efektyvna ekonomika, vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4443>
5. Khvesyk, M.A. (2011), “Sustainable development of Ukraine: problems and prospects”, Economist, vol.4, pp.8-9.
6. Didyk, V.H. (2007), Pravove rehuliuвання vidnosyn v sferi dovkillia v Yevropejs'komu soiuzi ta v Ukraini: porivnial'no-pravove doslidzhennia [Legal regulation of relations in the field of the environment in the European Union and Ukraine: comparative legal research], Derzhavnyj departament z pytan' adaptatsii akonodavstva, Kyiv, Ukraine, pp. 579.

Рецензент: Драган І.О., д.держ.упр., с.н.с.